

Πάνος Σταθόγιαννης

Συγγραφέας

Η γλώσσα στην ποίηση του Βαγγέλη Φίλου: Από τη ρίζα έως τη γύρη*

Καλησπέρα σας!

Θα ξεκινήσω λέγοντας ότι δεν θέλω να ενταχθεί στο «τυπικόν» ο ισχυρισμός μου ότι σήμερα χαίρομαι που βρίσκομαι εδώ σήμερα. Η χαρά μου είναι πραγματική, από καρδιάς, γιατί είναι για μένα ξεχωριστή τιμή η ευκαιρία που μου δόθηκε να μιλήσω για τον ποιητή (ποιητής είναι – με όποιο είδος της γραφής κι αν καταπιάνεται) Βαγγέλη Φίλο. Σ' ευχαριστώ βαθιά, φίλε Βαγγέλη!

Θα ξεκινήσω κάνοντας μια δήλωση που συνηθίζω. Δεν είμαι κριτικός λογοτεχνίας. Ως εκ τούτου θα προσεγγίσω τη γραφή του Βαγγέλη Φίλου από την προνομιακή θέση του αναγνώστη. Προνομιακή, γιατί χωρίς να διαλύει το σώμα ενός έργου, να προβαίνει σε αναλύσεις, διερευνήσεις αντιστοιχιών και αξιολογικές αποτιμήσεις, μπαίνει κατευθείαν στο «αλωνάκι» που του προτείνει ένας Λόγος και συνδιαλέγεται μαζί του απτικά, με τα δάχτυλα, με τα χείλη, με το σώμα. Κι ύστερα φτερουγίζει στο μετά, μια που ο Λόγος της ποίησης ίσως να μην είναι τίποτα παραπάνω από ένα είδος εφελθηρίου. Μια αφορμή, να συνεχίσουμε εμείς οι ίδιοι το ποίημα.

Να δούμε μέσα του τον δυνητικό μας εαυτό. Και τη νοσταλγική απόστασή μας από αυτόν. Μια που εκείνος έχει μείνει στην αθωότητα των αρχετύπων – στον παρηγορητικό καημό του έρωτα δηλαδή και στο θάμβος της ψυχής μπροστά στο τρομερό μυστήριο του θανάτου.

Ναι. Η ποίηση συνεχίζεται στον αναγνώστη. Γιατί μόνον εκεί γονιμοποιεί και γονιμοποιείται.

Από αυτή τη θέση λοιπόν, μην περιμένετε να βγάλω το χειρουργικό εγχειρίδιο και να προχωρήσω σε τομές στα γραπτά του Βαγγέλη Φίλου.

Ως αναγνώστης λοιπόν θα μοιραστώ μαζί σας τις δικές μου εμπειρίες από το σεργιάνι στα γραπτά του (στη γλώσσα των γραπτών του περισσότερο, μια που για μένα αυτή είναι και το αγκίστρι και το δόλωμα και τελικά η «ψαριά» της ποίησης), αλλά και μεθεόρτια της σχέσης μου μαζί τους – στις σκέψεις που μου γέννησε, στα συναισθήματα που μου κέντρισε, στο «παραπέρα» που με πήγε.

Ας ξεκαθαρίσω εδώ ότι μιλώντας για τη γλώσσα σε ένα ποιητικό έργο, όπως, εν προκειμένω, στο έργο του Βαγγέλη Φίλου, έχω υπόψη μου τη σχέση με εκείνο το μαγικό εργαλείο που μπορεί συγκεφαλαιώνοντας τις όψεις του μέσα και του έξω κόσμου, μας τους αποδίδει και πάλι φρεσκότατους και απαστράπτοντες, σαν μόλις να βγήκαν από το χυτήριο, παρά τα όποια βάρη στοίβασε πάνω τους η βιοτή και η Ιστορία. Γιατί η γλώσσα δεν είναι τόπος. Τόπος είναι τα θέματά της. Κι αυτά είναι

περιορισμένα. Ο τρόπος προσέγγισής τους είναι που τους προσδίδει ουσία, βάθος και απέραντη πολυσημία. Δηλαδή αιωνιότητα. Και, ταυτόχρονα, η γλώσσα είναι εκείνος ο μικρός χαφιάς που αποκαλύπτει τις επιλεγμένες ή και (ίσως ακόμα και) τις ανεπίγνωστες συγγένειες του γράφοντος με τους άλλους, τους προηγούμενους, που θέλησαν να κοιτάξουν τον κόσμο και να τον πουν.

Έτσι, κοιτάζοντας, «ολιστικά» ως πούμε τη γλώσσα του Βαγγέλη Φίλου θα έλεγα ότι επιχειρεί μια αντίστροφη πορεία από εκείνη της «απομάγευσης» της πραγματικότητας που εν πολλοίς έχει ακολουθήσει ο πολιτισμός μας, με τα γνωστά θλιβερά αποτελέσματα.

Για τον Βαγγέλη Φίλο τα πρόσωπα και τα πράγματα αυτού του κόσμου είναι ιερά. Είτε παρά, είτε εξ αιτίας της τραγικότητάς του. Ως εκ τούτου, ο μόνος τρόπος για να τα ψάψεις, να τα ψηλαφήσεις, να τα ανακαλύψεις και στη συνέχεια να τα αποκαλύψεις είναι να βρεθείς σε όσο το δυνατόν μεγαλύτερη αντιστοιχία με αυτό τους το χαρακτηριστικό – με άλλα λόγια, ο Λόγος σου να θερμανθεί ως το βαθμό του διάπυρου και της τήξης από την ιερότητα τους. Να γίνει στροβιλισμός, να γίνει ψαλμός, να γίνει ξόρκι, να γίνει μοιρολόι, να γίνει τελετή, να γίνει κορυβαντιών χορός. Να γίνει λόγος επίσημος, είτε στο στόμα του ικέτη είτε στο στόμα του ισόθεου. Έτσι μιλάνε οι μεγάλοι μας τραγικοί. Την γλώσσα των οποίων, ως άρωμα κυρίως, την έχει χωνεμένη μέσα της η γραφή του Βαγγέλη Φίλου.

Ακόμα και την πλέον πεζή πραγματικότητα, την πιο καθημερινή εικόνα, ο Βαγγέλης Φίλος την κοιτάζει ως μια έστω πρόσκαιρη υλοποίηση μιας «ιδέας», μιας «ανάγκης» ή της «ειμαρμένης», και για να την αποδώσει χρειάζεται να αγγίξει το αρχέτυπό της, την πηγή της, την «άυλη» (με την έννοια της επιδεχόμενης άπειρες υποστασιοποιήσεις και ως εκ τούτου ασύλληπτη) αρχική της μορφή.

Έτσι, ο λόγος του Βαγγέλη Φίλου, καθώς εξυψούται από τη ύλη για να στοιχηθεί με το αιώνιο, όπως στους κλασικούς μας, «αληθεύει» περισσότερο, γίνεται πιο καίριος, γίνεται πιο ρεαλιστικός. Με τον ίδιο τρόπο που ένα πραγματικό τραπέζι (μπορεί, ξέρω 'γω, να έχει τρία ή πέντε πόδια, μυστήρια «τάβλα» από πάνω και να μας εκπλήξει με την παραξενιά του) είναι λιγότερο ρεαλιστικό από την τόσο σαφή και διαυγή «ιδέα» του τραπέζιού, την ιδέα του «τι είναι τραπέζι», έτσι όπως βρίσκουμε την έννοια της «ιδέας» στον Πλάτωνα. Ή, για να ξανάρθω στους κλασικούς, έτσι όπως στο στόμα του χορού στους Αισχύλειους «Επτά επί Θήβας» οι γενικές και καθολικώς αποδεκτές αρχές ξεφεύγουν από το πλαίσιο κάποιου κανονιστικού δικαίου και γίνονται αιώνιες αξίες.

Μ' αρέσει πολύ αυτή η ιερατική αρχαιοπρέπεια της γλώσσας του Βαγγέλη Φίλου. Μπαίνει και στο τώρα... Θα λειτουργήσει και στο αύριο... Τουλάχιστον τέτοια μπαγκάζια κουβαλάει στα χέρια της.

Η εκφραστική του Βαγγέλη Φίλου έχει ταυτόχρονα και κάτι από τον αποφθεγματικό, αποφαντικό, «κάθετο» λόγο της Βίβλου. Εδώ οι ισχυρισμοί του (είτε στα ποιήματα, είτε στα πεζά είτε στα ωραία θεατρικά του) έχουν τον παραθετικό χαρακτήρα της έκφρασης μιας αλληλουχίας γεγονότων,

θελημάτων, απαιτήσεων και συνεπειών που ακριβώς επειδή είναι αδιαμφισβήτητα δεν χρειάζονται καμία αιτιολόγηση. Γι' αυτό και απλώς στέκονται στιβαρά ο ένας δίπλα στον άλλον. Και συνδέονται συμβατικά (αλλά και τόσο καίρια, ώστε να μοιάζουν αυτονόητα) με ένα απλό «και» ανάμεσά τους («Και είπεν ο Θεός γεννηθήτω φως... και εγένετο φως... και εχωρίσθη... η νύχτα από την ημέρα... και είδεν ό Θεός ότι καλόν... και...»). Έτσι ο ακριβώς αναπτύσσονται πολλά από τα γραπτά του Βαγγέλη Φίλου. (Θα τον ακούσετε σε λίγο να μας διαβάσει. Ότι κι αν πιάσει να μας διαβάσει, θα μας φορτώσει και με καμιά 50ριά «και» στη σειρά... Αστειεύομαι...).

Μ' αυτόν τον τρόπο ο λόγος του έχει ευθύς εξ αρχής ένα «βάρος». Ένα «ειδικό βάρος». Παιδιά, στήστε αυτί! Μέσα από μένα ακούγεται αυτό που πρέπει να μείνει, να βιωθεί, να κοινωνηθεί, να ισχύσει. Κι ας είναι αυτό η πιο απλή εικόνα. Όπως, ας πούμε – «Μια σταγόνα αιωρούμενη που δεν πρόλαβα. / Ομόκεντροι κύκλο διαταράσσουν / τη ισορροπία του νερού. / ένα, δύο, τρία... τίποτα. / Η άλλη μέρα θα είναι νύχτα», για να σας διαβάσω κάτι δικό του από τις «Ανασυνθέσεις» από τη συλλογή «Ενθαλπία». Νιώσατε τι θα πει εκτίναξη του στιγμιαίου και τετριμμένου στα μήκη και τα πλάτη του αιώνιου;

Ένα τρίτο υδάτινο ρεύμα που τροφοδοτεί τη γλώσσα του Βαγγέλη Φίλου είναι η δημοτική μας παράδοση. Θέλω να με καταλάβετε σωστά. Δεν εννοώ ούτε το φολκλόρ της υπόθεσης, ούτε την αίσθηση υπαίθρου. Μιλώ για εκείνη την ευστοχία έχει ο λόγος της μεγάλης και τρανής δημοτικής μας ποίησης. Επισημαίνει ευθύς αμέσως το σημαντικό και το πετυχαίνει. Μιλώ για ευστοχία και όχι για ευθυβολία. Ο στόχος ούτως η άλλως έχει εντοπισθεί επακριβώς και στο τέλος θα κεντριστεί, θα διαπεραστεί.

Όμως πιο πριν τι ωραία που είναι να περιφερθώ γύρω του, να δω πως είναι από διαφορετικές γωνίες, να δω τι αλλάζει κάθε που του προσθέτω άλλο φόντο, να τον μυρίσω, να τον αφήσω να μου ξυπνήσει συνειρμούς, να τον γλεντήσω δηλαδή. Γι' αυτό και μιλώντας η δημοτική μας ποίηση για το θάνατο κάποιου παλληκαριού θα κοντοσταθεί να δει τι κάνει και τα γύρω βουνά, θα αφουγκραστεί και το τι ψιθυρίζει το αγέρι, θα ακολουθήσει και το πέταγμα ενός πουλιού, θα πάει κάποιο πεσκέσι σε κάποια μαύρη μάνα ή μαύρη αδερφή, και πώς χτυπιόταν κάποιο πατζούρι, και πώς έσκαβε τη γη με το πόδι του κάποιο άλογο. Μ' αυτό τον τρόπο δεν ξεφύγαμε από το καίριο που είναι και παραμένει ο «θάνατος του παλληκαριού», αλλά του δώσαμε εκείνο το «απαραίτητο» (το τονίζω αυτό) φόντο ώστε να αναδειχθεί. Επικίνδυνα πράγματα. Μπορείς εύκολα να γλιστρήσεις στη φλυαρία.

Όμως ο Βαγγέλης Φίλος τα καταφέρνει να βάλει το «απαραίτητο» φόντο που να υπογραμμίζει τον Κεντρικό στόχο». Ακούστε τον. Δείτε το καίριο φόντο. Δείτε τον «δημοτικό» λόγο στον διάλογο του «Άλλου» με τον «Άγγελο» στο «Είδωλο» από το βιβλίο «Αλιάνθη». Άλλος: «Μου χρωστούσε ένα χαμόγελο κι ερχόταν χρόνια πολλά στα όνειρά μου.. Εγώ μετρούσα, τις νύχτες, σκιές. Η πόλη δεν είχε ουρανό κι οι άνθρωποι κατά χιλιάδες πηγαινοέρχονταν αμίλητοι. Το παράθυρο με το μισοσπασμένο πατζούρι, σκοτεινό και ξένο. Και στο μυαλό μου η καταγίδα των λέξεων' η θύελλα της σιωπής...». Άγγελος: «Σε νιώθω». Άλλος» Δεν θέλω να με νιώσεις, θέλω να

θυμηθείς; Άγγελος: «Τι να θυμηθώ;» Άλλος: «Τον νέο με το χαρακωμένο πρόσωπο». Άγγελος: «Αυτός πέθανε»/ Άλλος «Δεν ξέρω αν πέθανε. Θυμάμαι μόνο που πάσκιζε να συμφιλιωθεί με τον θάνατο...» Επίτηδες σας διάβασα κάτι πεζό (θετρικό μάλλον) για να εννοήσετε και να σας ξαναθυμίσω ότι η ποίηση στον Βαγγέλη Φίλο δεν κατεβαίνει από τη σκηνή ποτέ.

Τι παράδοξο. Αυτό που θα ισχυριστώ στη συνέχεια, στο πρώτο βλέμμα μοιάζει να έρχεται σε αντίθεση με αυτό που μόλις είπα. Η γραφή του Βαγγέλη Φίλου είναι ελλειπτική. Με πρόθεση να σημάνει αμέσως μια εικόνα της ψυχής του μυαλού της συνείδησης ή του κόσμου χωρίς πολλά πολλά. Να την ακινητήσει στην πιο εκφραστική της διάσταση. Με τον τρόπο που το κάνουν τα ολιγόλογα και μορφικά αυστηρά (συλλαβές 5-7-5) χαι-κού. Ο Βαγγέλης Φίλος οδηγείται πολύ συχνά σ' αυτή την στάση, σ' αυτό το κοίταγμα (τι άλλο παρά χαι-κού είναι το παρακάτω: «Βρέχει... / Δεν έχω αγάπη / δεν έχω πίκρα / δεν έχω θλίψη. / Άσκοπα βρέχει.» που και μορφικά είναι ολιγόλογο, όπως και στο κάπως πιο εκτεταμένο (και από πεζό παρμένο) «Πήγα ξανά στη θάλασσα. Κι ήταν εκεί ο βράχος μόνος. Και το περίγραμμα ενός ίσκιου διπλού. Έμοιαζε αγκαλιασμένους να τους χάρηκε το μάτι ψευδαίσθηση μύχιου πόθου. Σε ώρες χωριστές, άφησε ο ήλιος το αποτύπωμά του.» Επαναλαμβάνω. Μιλάω για «εσωτερική ελλειπτικότητα». Για το λίγο που κρατάμε από τον βομβαρδισμό εικόνων, ήχων, χρωμάτων και εσωτερικών δονήσεων για να αποδώσουμε ακέρια και πυκνή τη στιγμή. Γι' αυτό και μίλησα για οπτική χαικού. Την οποία δεν γνωρίζω αν ο φίλος Βαγγέλης Φίλος ενσωματώνει συνειδητά στη γραφή του, ή τον επισκέπτεται εν αγνοία του η ίδια, όπως συχνά συμβαίνει με τους καλούς ποιητές, που τους βρίσκει μόνη της και τους ελεεί η ίδια πάντα έμπνευση, η ίδια πάντα μούσα, μετατρέποντας όλους τους ποιητές σε ένα σύστημα συγκοινωνούντων πέρα από τον χωροχρόνο.

Και για να ολοκληρωθεί η παραδοξότητα θα προσθέσω στο παραπάνω γιαπωνέζικο που είπα και το εξής.

Η γλώσσα (και ως εκ τούτου και η γραφή) του Βαγγέλη Φίλου είναι βαθιά ελληνική. Η λέξεις δεν είναι απλά μεταφορές νοημάτων, υποζύγια, συμβάσεις. Οι λέξεις είναι αυτό που είναι οι λέξεις στα ελληνικά. Είναι ακριβείς ερμηνευτές των νοημάτων, ηνίοχοι, κυριολεξίες. Γι' αυτό και η επιλογή τους στο λόγο και δη τον ποιητικό πρέπει να είναι άκρως προσεκτική. Αλλιώς δεν θα μπορέσουν να δημιουργήσουν εκείνη την γεμάτη διακυμάνσεις πνευματική φωταψία που χρειάζεται η αλήθεια για να δείξει τι κομίζει. Γι' αυτό ο Βαγγέλης Φίλος πιάνει τα ελληνικά από τη ρίζα τους από τον Όμηρο ακόμα και τα πηγαίνει ως τον λόγο της αγοράς και του πεζοδρομίου για να υπηρετήσει την ακρίβεια. Και το κάνει με μαεστρία.

Ανέκαθεν είχα την πεποίθηση ότι οι ποιητικές βραδιές πρέπει να ξοδεύονται στην αξόδευτη ποίηση. Να λείπουν τα άλλα λόγια. Γι' αυτό και σπεύδω να ολοκληρώσω εδώ τον λόγο μου σχετικά με το πώς ένιωσα την γλώσσα της γραφής του Βαγγέλη Φίλου, ώστε να ακούσουμε την ίδια να

μιλάει. Μακάρι εμείς οι εισηγητές να λειτουργήσαμε ως καλοί προθάλαμοι προς τον κυρίως ναό.

Θέλω να πω ότι είναι ωραίο να έχεις φίλο ποιητή από την Ήπειρο. Ξέρει να αποκρυπτογραφεί καλά το τι λένε οι βελανιδιές, τι μαρτυρούν οι πέτρες στη Δωδώνη, γιατί ο Πύρρος γράφεται με δύο «Ρ», γιατί στήνονται δεσποτάτα και τι συντηρούν, πώς ήταν τα στραβοπάπουτσα του Πατρο-Κοσμά ή η νωχέλεια του Αλή, τι σημαίνει ήχος αλόγων στο πλακόστρωτο, το αντάρτικο, το χιόνι, το τσίπουρο, το κλαρίνο, η εσωτερική ξενιτιά και η ωραία υγρασία στην ατμόσφαιρα, όπως εκείνες οι τρυφερές ομίχλες πάνω από την Παμβώτιδα, έτσι ώστε όλες οι μορφές, παρά την τραγικότητα, τη ματαιότητα, και το φευγαλέο της ενσάρκωσής τους, να γίνονται μορφές ερωτικές, άρα αθάνατες.

Να 'σαι καλά, φίλε Βαγγέλη Φίλο και να συνεχίσεις να μας αγαπάς. Γιατί αν θα ήθελα εν κατακλείδι να προσθέσω κάτι ακόμα για τη γλώσσα σου θα έλεγα ότι είναι γλώσσα αγαπητική. Δηλαδή όχι γλώσσα που μιλάει τα ενδιαφέροντα, αλλά γλώσσα που συγκινεί. Γλώσσα που μπορεί να κινάει απ' τις ρίζες, στόχος της είναι να μας ανεβάσει στη γύρη των ανθέων της.

Σας ευχαριστώ για την προσοχή και την υπομονή σας.

Πάνος Σταθόγιαννης

**Ομιλία στην εκδήλωση παρουσίασης του λογοτεχνικού έργου του Βαγγέλη Φίλου*

*Αίθουσα Πανεπειρωτικής Συνομοσπονδίας Ελλάδας
Αθήνα 4 Δεκεμβρίου 2012*

Οργάνωση:

*Ιστορική και Λαογραφική Εταιρεία Τζουμέρκων (Ι.Λ.Ε.Τ.)
Δήμος Κεντρικών Τζουμέρκων
Αδελφότητα Αγναντιτών Αττικής*